

Služba za zdravstvenu ekologiju HZJZ – kratki povijesni osvrt i perspektiva

Krunoslav Capak

Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Uvod

Zdravstvena ekologija je znanost, odnosno grana preventivne medicine koja se bavi onim aspektima zdravlja ili bolesti ljudi koji su uvjetovani čimbenicima okoliša - biološkim, kemijskim, fizikalnim, socijalnim i psihosocijalnim. To je također i profesionalna disciplina, odnosno teorija i praksa praćenja, ocjene, korekcije, držanja pod kontrolom i prevencije onih čimbenika okoliša koji mogu negativno djelovati na zdravlje sadašnje ili budućih generacija. Dakle zdravstvena ekologija uključuje i direktne zdravstvene učinke izazvane kemikalijama, zračenjima i mikroorganizmima, i direktne ili indirektne učinke na zdravlje i kvalitetu života od strane fizikalnog, psihosocijalnog i estetskog okruženja u kojem živimo. Nadalje, odnosi se na sve aspekte zdravlja i bolesti ljudi vezanih uz utjecaj okoliša, kao i na sve faktore okoliša s potencijalom utjecaja na zdravlje, pozitivnog ili negativnog. Zdravstvena ekologija u Hrvatskoj ima dugu i plodonosnu povijest, o kojoj u ovome radu želimo govoriti kroz povijest Službe za zdravstvenu ekologiju Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, no također je važno reći da je današnja zdravstvena ekologija bremenita problemima koje ćemo nastojati dotaknuti.

Kratki povijesni osvrt – najvažnije aktivnosti i događaji

Utemeljenje Službe za zdravstvenu ekologiju povezano je s osnivanjem prvog kemijskog

laboratorija za kontrolu voda u okviru Odjela za sanitarnu tehniku 1927. godine u Higijenskom zavodu u Zagrebu. Prvi Odjel za prehranu osnovan je 1946. godine pri tadašnjem Centralnom Higijenskom zavodu u Zagrebu, a 1951. godine navedeni Odjel preimenovan je u Odjel za

higijenu prehrane. Na današnju lokaciju Odjel je preseljen tijekom 1958. godine u novoizgrađenu zgradu s modernim laboratorijskim prostorom kada počinje intenzivan razvoj mikrobiološke i kemijske analitike namirnica, predmeta opće uporabe i fiziologije prehrane, odnosno istraživanja utjecaja prehrane na zdravlje ljudi. Nakon osamostaljenja Hrvatske i početka Domovinskog rata, rad Službe obilježava intenzivno donošenje nacionalne legislative i preventivna zdravstvena zaštita stanovništva, vojnih postrojbi i izbjeglica. Paralelno počinje izgradnja mreže Zavoda za javno zdravstvo u kojoj Služba ima značajnu ulogu u edukaciji kadrova za novoformirane Zavode i u izgradnji doktrine sustava osiguranja zdravstvene ispravnosti hrane, vode za piće i predmeta opće uporabe. Novi milenij započinjemo kao lider u uvođenju sustava osiguranja kvalitete u laboratorijima, u izgradnji informacijskog sustava okoliš i zdravlje, u uvođenju europskog sustava osiguranja zdravstvene ispravnosti hrane, vode za piće i predmeta opće uporabe, te kao autori prve Hrvatske prehrambene politike. Kontinuirano se usklađujemo i odgovaramo na sve nove prijetnje za zdravlje iz našeg područja rada, proširujemo analitiku na nove kontaminante, uvodimo nove analitičke tehnike, a 2003. godine započeo je s radom prvi laboratorij za detekciju genetski modificiranih organizama. Slijedeće razdoblje obilježava pregovaranje s Europskom unijom u čemu su intenzivno sudjelovali djelatnici Službe za nekoliko poglavlja - o slobodnom protoku roba i usluga, poljoprivredi, hrani, zaštiti okoliša i zaštiti potrošača i zdravlja, te intenzivna izrada novih propisa iz područja zdravstvene ekologije u što su stručnjaci Službe kontinuirano uključeni. Služba oduvijek intenzivno surađuje s Svjetskom zdravstvenom organizacijom i drugim međunarodnim agencijama i institucijama javnog zdravstva i zdravstvene ekologije te su stručnjaci Službe predstavnici pri SZO za područja zdravstvene ispravnosti hrane, za prehranu, za bolesti koje se prenose hranom i vodom, zatim za okoliš i zdravlje, za protokol o vodi i zdravlju, itd. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju počinje era suradnje i zajedničkog rada

Europskom komisijom i zemljama članicama na donošenju propisa, strategija, programa i projekata ovoga područja. Tijekom 2013. godine Služba za zdravstvenu ekologiju HZJZ imenovana je referentnim laboratorijem za područje mikrobiologije hrane, pesticida, teških metala, materijala i predmeta u kontaktu s hranom i genetski modificiranih organizama.

Ocjena stanja i perspektive

U situaciji kada postoji sve više dokaza da čimbenici okoliša imaju veliki izravan i neizravan utjecaj na zdravlje ljudi, odnosno da su povezani s četvrtinom do trećinom ukupnog bremena bolesti u Svijetu, te kada se u Europi i Svijetu traže odgovarajući modeli organizacije zdravstvenih službi u borbi s štetnim čimbenicima okoliša, možemo ocijeniti da Hrvatska na principima i načelima bogate tradicije javnoga zdravstva ima organizacijske i legislativne osnove sustava zaštite od štetnih čimbenika okoliša. Zakonom o zdravstvenoj zaštiti te su aktivnosti date Službama za zdravstvenu ekologiju zavoda za javno zdravstvo, no zakon ne prate odgovarajući provedbeni propisi i financijska podrška. Zbog toga Službe, prepuštene tržištu laboratorijskih usluga jačaju laboratorijske aktivnosti s uređenim sustavom financiranja laboratorijske kontrole, a istovremeno zdravstveni stručnjaci, epidemiolozi i zdravstveni ekolozi imaju ograničen prostor u provođenju istraživačkih i intervencijskih aktivnosti.

Dodatno, postoje problemi u provođenju adekvatnog stručnog usavršavanja u zdravstvenoj ekologiji jer je usavršavanje liječnika postavljeno kao subspecijalizacija epidemiologije ili javnog zdravstva koja traje ukupno 5 godina, što je destimulirajuće, a poslijediplomski studij interdisciplinarne prirode koji je nekad postojao na Medicinskom fakultetu u Zagrebu je ukinut.

Postojeći kadrovski i analitički kapaciteti Službi za zdravstvenu ekologiju više su nego impozantni. Mreža laboratorija pokriva čitav teritorij Republike Hrvatske i kapaciteti su dovoljni,

uz odgovarajuće organizacijske prilagodbe, za provođenje kontrole i monitoringa svih medija okoliša. No, zbog gubitka nadležnosti nad hranom i drugim medijima okoliša i velike vertikalne podjele nadležnosti među više ministarstava ovi kapaciteti se koriste nedovoljno, a nažalost izgrađuju se i novi kapaciteti i u privatnom i u javnom sektoru. HZJZ i mreža zavoda se nastoje nametnuti kvalitetom, tradicijom, iskustvom, u novije vrijeme i implemetacijom međunarodne norme osiguranja kvalitete ISO 17025 za ispitne laboratorije, koja je zakonski obvezna za sve laboratorije koji obavljaju službenu kontrolu, a čija implementacija je vezana i uz dodatne troškove, no sporosti i nefleksibilnosti u odnosu na privatni sektor -u tome sve manje uspijeva.

U budućnosti je potrebno daleko više poraditi na integraciji ciljeva zdravstvene ekologije odnosno zaštite okoliša i očuvanja zdravlja od štetnih čimbenika okoliša u politiku i razvojne strategije svih državnih sektora. Zdravstveni sektor ima strategiju razvoja javnoga zdravstva u kojoj zdravstvena ekologija ima svoje mjesto i ulogu, no potrebno je osigurati i legislativne i financijske instrumente djelovanja..

Mrežu zdravstvene ekologije je potrebno jačati u smislu analitičkih, stručnih i administrativnih kapaciteta koji su potrebni za učinkovito i nezavisno provođenje državne politike zdravstvene ekologije. Za to je prije svega potrebno osnovati organizacijsku jedinicu Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi kao administrativni (upravni) vrh piramidalnog ustroja sustava zdravstvene ekologije, a zatim je potrebno ojačati i stručnu, znanstvenu i koordinacijsku ulogu Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, s jasnim nadležnostima u formiranju i koordinaciji mreže županijskih i drugih suradnih institucija. Dio analitičkih kapaciteta mreže može ostati na tržištu laboratorijskih usluga, no u tom slučaju je potrebno osigurati pravnu osnovu za funkcioniranje na tržišnim principima s jasno razrađenim odgovornostima i obvezama.

Radi prepoznavanja problema u okolišu od utjecaja na zdravlje, nužno je uspostaviti sustave monitoringa čimbenika okoliša, od kojih neki već postoje, te definirati zdravstveno ekološke indikatore. Svrha navedenih indikatora je istražiti vrstu i veličinu učinka okolišnih čimbenika na ljudsko zdravlje i okoliš, te određivanje trendova.. Sve navedeno daje podlogu za kreiranje «evidence-based» javnozdravstvene politike s jasnim programom preventivnih mjera i aktivnosti. Na temelju podataka monitoringa stanja okoliša, te drugih dostupnih podataka potrebno je kreirati informacijski sustav okoliš i zdravlje. Podatke o stanju okoliša je potrebno povezivati s podacima o zdravstvenom stanju stanovništva radi ocjene utjecaja okoliša na zdravlje, prioritizacije problema i pravovremenog donošenja javnozdravstvenih programa zaštite zdravlja od štetnih čimbenika okoliša. Potrebno je uložiti više truda u izgradnju interdisciplinarnosti, bolje suradnje i partnerstva među ministarstvima zaduženim za pojedine aspekte okoliša, u čemu bi upravo zdravstvena ekologija, kao izvorno interdisciplinarna struka, mogla odigrati ključnu ulogu integracijskog faktora i poveznice svih aktivnosti u zajednički cilj – očuvanja okoliša i zdravlja ljudi.

Zaključak

Služba za zdravstvenu ekologiju Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo u povijesti je kao i danas, kroz različite oblike djelovanja bila vodeći čimbenik funkcioniranja i razvoja te znanosti i profesionalne discipline na prostoru Hrvatske, pa i šire. Nažalost, mora se konstatirati da zdravstvenu ekologiju njezina trenutna pozicija jedine zdravstvene djelatnosti unutar javnog zdravstva koja se ne financira, te djelatnosti čija dodana vrijednost u očuvanju zdravlja ljudi u Hrvatskoj nije prepoznata, čini izrazito ranjivom i podložnom gubitku političke važnosti i žrtvovanju zbog dnevnopolitičkih interesa, uz opravdanje nedostatka novaca i financijske krize.